

Antropologie a náboženství

Cílem této práce je představit a porovnat rozdílné přístupy antropologů ke studiu náboženství. Vědecké studium náboženství má kořeny zhruba ve druhé polovině 19. století a od té doby se chápání tohoto fenoménu velmi změnilo. Tento vývoj bych chtěla ilustrovat postupně na díle Jamese Frazera, Edwarda Evanse-Pritcharda, Viktora Turnera a Michaela Harnera.

James George Frazer (1854 - 1941)

Tento skotský antropolog je známý především svým dílem *Zlatá ratolest* z roku 1890. Podle Frazera měli lidé v každé době potřebu nějakým způsobem ovlivňovat svět kolem sebe. Toto působení na okolní svět vždy vycházelo z toho, jak lidé chápali základní mechanismy (příčinu a následek) fungující v přírodě. Podle charakteru jejich představ a pojetí světa Frazer dělil historii do tří období: období magické, období náboženské a období vědecké. Zatímco existence prvních dvou etap je podle Frazera prokazatelná, éra vědy, která měla ve společnosti nahradit náboženství, očividně nenastala. Tímto faktem byl na konci svého života zklamán i sám Frazer.

Co se týče magie, tu Frazer dělí na homeopatickou a kontaktní. Magie homeopatická se řídí zákonem podobnosti, např. rostlina, která má listy ve tvaru srdce, ovlivňuje srdce člověka. Na druhou stranu magie kontaktní se řídí zákonem doteku, např. zabodne-li lovec oštěp do stopy zvířete, zabije tím zvíře. Oba tyto druhy autor podřazuje magii sympatetické, která funguje na základě vzájemného působení věcí a řídí se zákonem vnitřního souladu.¹

Náboženství Frazer definuje jako „... usmiřování nebo naklňování si sil nadřazených člověku, které v očích věřících řídí a ovládají chod přírody a lidského života“. ² V porovnání s magií, která vychází z předpokladu, že jedna událost vychází nevyhnutelně z druhé, a to bez zásahu jakéhokoliv duchovního činitele, je náboženství souborem teoretického a praktického, tedy víry v nadpřirozené bytosti a rituálů, jejichž cílem je uspokojit božstvo, jehož chování je nepředvídatelné a člověkem ovlivnitelné.³

Edward Evan Evans-Pritchard (1902 - 1973)

Evans-Pritchard byl briský antropolog a religionista, pokračovatel funkcionalismu a velký kritik evolucionisticky a difuzionisticky zaměřených badatelů, jakým byl například i Frazer. Pritchard těmto badatelům, z nichž většina patřila k tzv. armchair anthropologists, vytýkal především to, že se s jimi popisovanými kulturami nikdy nesetkali, což z jejich děl podle Pritcharda činilo spíše díla spekulativní. Sám Pritchard byl zastáncem empirických, jím sezbíraných dat, a proto podnikl mnohé cesty do Afriky, především do Súdánu. Mimo terénní výzkumy se zajímal i obecnou teorií náboženství neliterárních kultur a kritizoval religionisty za to, že upozadují náboženství těchto „přírodních národů“ před velkými náboženskými systémy, jako křesťanství nebo judaismus.⁴

¹ James George Frazer, *Zlatá ratolest*, Praha: Mladá fronta 1994, s. 18- 20.

² J. G. Frazer, *Zlatá ratolest*, ..., s. 50.

³ J. G. Frazer, *Zlatá ratolest*, ..., s. 49- 51.

⁴ [http://en.wikipedia.org/wiki/E. E. Evans-Pritchard](http://en.wikipedia.org/wiki/E._E._Evans-Pritchard) [17.12.2012]

Podle Evanse-Pritcharda nebylo důležité najít prvotní formu náboženství, považoval to dokonce za nemožné,⁵ větší cenu podle něj mělo pečlivě studovat zvyky jednotlivých (i primitivních) náboženství, protože až poté je podle něj možné dělat závěry o náboženství obecně.⁶

Victor Turner (1920 - 1983)

Tento britský antropolog původem ze Skotska je známý především pro svůj výzkum v oblasti (nejen náboženských) rituálů, hlavně rituálů přechodových. Svě hlavní myšlenky na toto téma publikoval v knize *Průběh rituálu*. Podle Turnerova názoru se sociální život člověka skládá z *rites de passage* (přechodových rituálů) a shoduje se s van Gannepem když tvrdí, že všechny rituály přechodu sestávají ze tří fází: odloučení, pomezí a přijetí.⁷ Život člověka je potom řetězec, ve kterém se střídají stádia *communitas* a následného ustálení. Dalo by se tedy říci, že existují dva modely společnosti; první, nám více známý model představuje společnost jako strukturovaný, nejčastěji hierarchický systém politicko- právně- hospodářských pozic, rozdějující společnost do tříd podle majetku nebo jiných kritérií.⁸ Druhý model ukazuje společnost jako nestrukturovanou a relativně nediferencovanou skupinu jedinců, jež jsou si rovni a podřizují se pouze společné autoritě starších.⁹

Communitas Turner definuje jako společenství, skupinu noviců, kteří jsou si rovni. Nejistota spojená se stavem *communitas* a rovnost jejích členů, upevňuje pouto mezi nimi. Tento prožitek obvykle vnímají všichni stejně. S *communitas* je spojen i pojem *liminarita*, který značí určité ponížení osoby účastníci se rituálu a připomíná, že vyšší postavení neexistuje bez nižšího. Ten, kdo má být pomocí rituálu nějakým způsobem „povýšen“ musí také zažít, jaké je to být ponížený.¹⁰

Michael Harner (1929)

Jméno američana Michaela Harnera je neodmyslitelně spjato s šamanismem. Na rozdíl od výše zmíněných badaletů, kteří své objekty zkoumání považovali za objekty striktně vedecké, Harnerův přístup je diametrálně odlišný. Nezůstává totiž jen nezúčastněným pozorovatelem, ale ve svých terénních výzkumech se stává přímo součástí šamanských rituálů. Jeho nejznámějším dílem je pravděpodobně kniha *The Way of the Shaman*, kde čtenáře seznamuje s vlastními zkušenostmi s šamanstvím.

Harner kritizuje ostatní antropology za přílišnou objektivitu, přes kterou často nevidí opravdovou podstatu věci. Sám Harner šamanismus nepovažuje za náboženství, ale spíše za metodu, koexistující s ostatními náboženstvími.¹¹ Tvrdí, že šamanem se může stát téměř každý a to i bez drog nebo jiných látek ovlivňujících vědomí člověka. Až 90% změněných stavů vědomí šamana je navozeno pomocí zpěvu, bubně nebo jiných hudebních nástrojů, pouze v 10% šamanských kultur jsou tyto stavy navozeny pomocí psychotropních látek.¹² Šamanismus se podle něj nedá objektivně zkoumat jako náboženství, jeho podstatou je totiž osobní, subjektivní prožitek, který slovy ani nelze popsat.

⁵ Edward E. Evans-Pritchard, *Theories of Primitive Religion*, London: Oxford University Press 1965.

⁶ E. E. Evans-Pritchard, *Theories of primitive religion*, ..., s. 2.

⁷ Victor Turner, *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press 2004, s. 95.

⁸ V. Turner, *Průběh rituálu*, ..., s. 97.

⁹ V. Turner, *Průběh rituálu*, ..., s. 97.

¹⁰ V. Turner, *Průběh rituálu*, ..., s. 98.

¹¹ Rozhovor Bonnie Horrigan s Michaelem Harnerem in *Shamanism*, Vol. 10, No. 1 (Spring/ Summer) 1997 (citováno podle <http://www.shamanicstudies.com/articles/article01.html> [19.12.2012]).

¹² Rozhovor B. Horrigan a M. Harnerem.

Srovnání

Z výše uvedeného je zřejmé, že každý z autorů se věnuje neprosto odlišné oblasti náboženství. Frazer je představitelem klasické antropologie, čemuž odpovídaly i jeho badatelské metody („armchair anthropologist“), pro které jej kritizoval i Evans- Pritchard. Naprostým opakem Frazerova přístupu k bádání je přístup Michaela Harnera, který se vše snaží zažít na vlastní kůži, ne rituál popisovat nezávislým a objektivním pohledem zvnějška, ale prožít jej. Pro toto jistě částečně „připravil půdu“ právě Evans- Pritchard, který ukázal nový pohled na antropologii. Právě na příkladu Frazera a Harnera můžeme vidět dlouhou cestu, kterou antropologie ušla za více než jeden a pů století: to, co by v 19. století lidé jistě považovali za nevědecké a neprofesionální je dnes bráno jako kvalitní způsob zberu informací a možná i jediný způsob, jak zkoumat některé fenomény.

Můžeme také pozorovat, že zatímco v 19. století se badatelé snažili pojmout náboženství jako celek, modernější antropologové již tak ambiciozní nejsou a zaměřují se, podobně jako Turner, pouze na určitou část skutečnosti, což je pravděpodobně efektivnější.

Náboženství je velmi složitý fenomén, který byl pro vědce, filosofy, religionisty i ostatní badatele vždy velmi atraktivní. Podle mého názoru je to téma natolik složité a různorodé, že dokud tady náboženství bude, budou mít vědci vždy o čem psát.

Použité zdroje:

- Frazer, James George, *Zlatá ratolest*, Praha: Mladá fronta 1994.
- Evans-Pritchard, Edward E., *Theories of Primitive Religion*, London: Oxford University Press 1965.
- Victor Turner, *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press 2004.
- Rozhovor Bonnie Horrigan s Michaellem Harnerem in *Shamanism*, Vol. 10, No. 1 (Spring/Summer) 1997
(citováno podle <http://www.shamanicstudies.com/articles/article01.html> [19.12.2012]).
- [http://en.wikipedia.org/wiki/E. E. Evans-Pritchard](http://en.wikipedia.org/wiki/E._E._Evans-Pritchard) .